

Da Darwin kom til Danmark

Dansk og historie

Indhold

Indledning.....	2
Debatten om Darwin.....	3
D. G. Monrad i debatten	3
Videnskabelige beviser.....	4
En uvidenskabelig tilgang	4
Uforenelige modpoler.....	5
Tendentøs kilde	6
En ny litteratur	6
Naturalismens opståen/tilblivelse/ indtræden	7
Niels Lyhne	8
Den splittede Jacobsen.....	8
Ateisternes udfordring	9
Konklusion	10
Perspektivering.....	10
Litteraturliste	Fejl! Bogmærke er ikke defineret.

Indledning

Det moderne gennembrud fra 1870 til 1914 førte mange store ændringer med sig, der gjorde at perioden adskilte sig fra romantikken. Blandt andet skete der store fremskridt i naturvidenskaben og dermed ændredes også holdningen til naturvidenskabens evne til at svare på de vigtige spørgsmål om livet. I 1859 udgav den engelske naturhistoriker Charles Darwin (1809-1882) *The Origin of Species by Means of Natural Selection*. Hans værk førte til stor debat om troen, i og med at det fik mange til at sætte spørgsmålstejn ved menneskets oprindelse og rigtigheden ved den religiøse opfattelse af skabelsen.

Jeg vil i denne opgave undersøge hvordan J. P. Jacobsens roman *Niels Lyhne* (1880) og brevet *Et Par Bemærkninger om Darwinismen* (1872) af D. G. Monrad er udtryk for holdninger i debatten om tro kontra naturvidenskab i perioden det moderne gennembrud. Derudover vil jeg undersøge hvordan naturvidenskaben ændrede synet på troen i denne periode og hvilken indflydelse dette havde på litteraturen. Som det sidste vil jeg se på kirkens holdning til det naturvidenskabelig gennembrud og Darwins teorier - er det mon muligt at tro på både Gud og videnskab?

Da det naturligvis ikke er muligt at opridse hele debatten i denne opgave vil jeg fokusere på enkelte fremtrædende personer i debatten. Og da *Niels Lyhne* er et ganske omfattende værk har jeg valgt kun at analysere det der er relevant for besvarelsen af min problemformulering.

Debatten om Darwin

Da Darwins bog *Arternes Oprindelse* udkom i 1859 vakte den stor debat og modstand, især i religiøse kredse, men også blandt den almene befolkning. Dengang var størstedelen af befolkningen af den opfattelse at mennesket var skabt af Gud og ikke havde ændret sig siden det blev sat på Jorden. I Danmark blev Darwins teorier dog modtaget uden megen modstand, i forhold til andre lande i Europa og naturvidenskabsfolk tog hurtigt teorierne til sig. Mange tror at kirken var en direkte modstander af Darwinismen, men på baggrund af skriftlige kilder fra perioden kan man se at kirken's reaktion var rolig og accepterende. Men modtagelsen var selvfølgelig ikke uden en vis debat, men primært fra den "gamle" kirke. Faktisk var D. G. Monrad (1811-1887) stort set den eneste danske teolog som deltog i debatten, men man må antage at mange andre delte hans mening.¹

D. G. Monrad i debatten

D. G. Monrad er et eksempel på en fremtrædende, religiøs person der havde svært ved at forene disse nye tanker med sin tro. Monrad var politiker og teolog, og havde gennem sine mange vigtige stillinger blandt andet som biskop, konseilspræsident under krigen i 1864 og medlem af Den Grundlovgivende Rigsforsamling.²

Monrad blandede sig ivrigt i debatten om Darwins teorier. Især er han kendt for en debat i *Nyt Dansk Maanedsskrift* hvori han kommenterede en artikel hvor J. P. Jacobsen forsvarede Darwin. Det førte til en lang debat hvor Monrad og Jacobsen med en satirisk og humoristisk tone gav anledning til diskussion med deres markante holdninger.

Monrad repræsenterede en fremtrædende holdning i debatten der deltes af mange religiøse mennesker. Monrads tro stak så dybt at han havde svært ved at acceptere at det han anså for den endegyldige sandhed, nu pludselig blev bombarderet med modargumenter. I hans brev *Et Par Bemærkninger om Darwinismen* lader han sin mening komme til udtryk. Han kritiserede især

¹Robson: *Bemærkninger til J. Fabricius Møller: "Teologiske reaktioner på darwinismen i Danmark 1860-1900"*

² Bjørn: *D. G. Monrad*

Darwinisternes empiriske fundament og argumenter, ligesom han gjorde opmærksom på det etiske spørgsmål der lå i teorien om at mennesket stammer fra aberne og derfor ikke er skabt i Guds bil-
lede.³

Videnskabelige beviser

Ifølge Monrad var Darwins teorier et stort tilbageskridt i naturvidenskaben, som han ellers roser for sin ”ædruelige fremgangsmåde”⁴, da den formåede at skelne mellem hvad den vidste og ikke vidste, og bygge sine teorier på eksperimenter. Han mener at Darwin har forladt denne vej ved at basere sine teorier på usikre hypoteser uden beviser. I stedet for at naturvidenskaben er kommet fremad mod en bevidsthed om hvordan livet er opstået, er den i stedet gået tilbage til at tro på tilfældet. Og hvis Darwinisterne ikke er i stand til at påpege præcist hvilke tilfælde der kræves i processen, kan de ikke kalde deres teori videnskabelig. Han vil have Darwinisterne til at stille med et konkret bevis på at en art kan udvikle sig til en anden, ved at f.eks. lave en hund om til en kat. Han nævner selv at det, ifølge evolutionsteorien, ville kræve millioner af år og at netop det er et argument for teoriens urigtighed. For hvis Darwinisterne mener at i disse millioner af år skulle ske en bestemt række tilfældigheder, må de vide hvilke tilfældigheder det er der skal til. Så hvorfor ikke fortælle det? Fordi de ikke formår at angive dem.⁵

I denne periode er det positivistiske livssyn meget fremtrædende. Det vil sige at man mente at videnskaben udelukkende skulle være baseret på positive kendsgerninger, altså ting man kunne måle og veje, og man søgte altid en jordisk, fysisk og logisk forklaring.⁶ Dette er et ideal der ligger langt fra kristendommens tanker om at der er mere mellem himmel og jord, og hele kristendommen er baseret på tanker om noget overmenneskeligt og guddommeligt. På trods af det vil Monrad se konkrete beviser for at kunne tro på evolutionsteorien, så helt upåvirket af tidens tendenser er han ikke.

En uvidenskabelig tilgang

Før Monrad kan tro på evolutionsteorien må han have svar på et spørgsmål som han mener er nøglen til forståelsen af menneskets oprindelse, nemlig: hvad livet er. Han mener at det må være naturvidenskabens opgave at komme med en konkret forklaring på hvad livet er opbygget af, på samme måde som den kan forklare hvad f.eks. vand er opbygget af. Derefter må de bevise det ved at frem-

³ Hjermitsev: Ditlev Gerhard Monrad

⁴ Monrad: s 228

⁵ Samme, s 232

⁶ Jacobsen og Paldam: s 30

bringe liv på netop denne måde, ligesom man kan frembringe vand kemisk. Men selv hvis det måtte lykkes vil der mangle noget: Monrad bruger et andet eksempel med et hvedekorn og laver et tankeeksperiment hvor en kemiker skaber et hvedekorn efter at have analyseret dets opbygning, men hvis hvedekornet ikke kan gro mangler der stadig noget, nemlig selve livet. Derfor mener han at man kan finde frem til den fysiske opskrift, men at selve livsspiren mangler og at denne fortsat vil være et mysterium for forskerne.⁷ At Monrad vælger at argumentere imod netop den del af Darwinismen vidner om en noget uvidenskabelig tilgang til debatten. Spørgsmålet om livets ”opskrift” forsøgte Darwin faktisk slet ikke at besvare, ligesom J. P. Jacobsen ikke kommer ind på det i sine artikler⁸. Monrad prøver at være videnskabelig i sin kritik af evolutionsteorien ved at kræve videnskabelig beviser. Men de forsøg han vil have gennemført er urealistiske og derfor fremstår han polemisk, i og med at han vil bruge alle virkemidler, retoriske som videnskabelige, for at undergrave teorierne.

Uforenelige modpoler

For Monrad kan Darwins teorier ikke forenes med hans religiøse overbevisning. Evolutionsteorien bygger nemlig på at mennesket er blevet til ved en række tilfældigheder der har udviklet os gennem millioner af år. Men Monrad tror ikke på tilfældigheden: ”Jeg haaber , at Du ikke vil ansee det for Prædiken, naar jeg gjør Dig opmærksom paa, at den gennemførte Darwinisme leder til Troen paa to Guder: Materien og Tilfældet.”⁹ Ifølge Bibelen skabte Gud mennesket som et fuldendt væsen der ikke har ændret sig siden og samtidig havde Gud en mening med at sætte mennesket på Jorden. Derfor kan Darwins teorier ikke forenes med troen på Gud som skaber og at mennesket er skabt i Guds billede, hvilket er en del af hele fundamentet i kristendommen som nu rystes.

Et af de vigtigste spørgsmål i denne debat var selvfølgelig hvorvidt det er muligt at forene tro med videnskab. I teorien må man sige at hvis man tror på naturvidenskaben og evolutionsteorien kan det være svært at få idéen om Gud som skaber til at passe ind. Og omvendt, hvis man er religiøs modstrider udviklingsteorien Bibelens skabelsesberetning. For mange var det nemlig skræmmende pludselig ikke at have noget at tro på, hvis man gerne ville tro på videnskaben samtidig. For hvis man ikke kan tro på Gud – hvad skal man så tro på? Men det er et spørgsmål der findes mange svar på og som folk stadig debatterer den dag i dag. Det er et personligt spørgsmål som man selv må finde sit eget svar på.

⁷ Monrad: s 229-230

⁸ Robson: Bemærkninger til J. Fabricius Møller: ”Teologiske reaktioner på darwinismen i Danmark 1860-1900”

⁹ Monrad: s. 235

Tendentios kilde

Brevet er en førstehåndskilde der kommer direkte fra Monrads hånd. Kilden kan ikke anvendes som en udvindelse af fakta om Darwins teorier, men den kan bruges til forståelsen af en holdning i debatten. Monrad har naturligvis selv kunne udvælge de argumenter der er nemme at argumentere imod og opridser derfor ikke hele teorien, både for hans egen skyld men også på grund af at hans modtager er inde i stoffet allerede.

Der er en tydelig tendens i kilden i og med at Monrads formål med brevet er at overbevise sin modtager om sine standpunkter. Han repræsenterer en gruppe som har antipati for Darwin og hans tilhængere, dog respekterer han at de er af en anden holdning. Monrad har en anden baggrund for sine holdninger en f.eks. J. P. Jacobsen har, ved at han har en religiøs baggrund og er så trofast over for sin tro, at han ikke er parat til at tage nye idéer til sig hvis det er på bekostning af hans tro. Man må også antage at Monrad ikke ved alt om debatten eller har læst alt hvad Darwin og hans tilhængere har skrevet, derfor har han ikke et optimalt udgangspunkt for at kritisere teorierne.

En ny litteratur

Debatten om troen set i et nyt, naturvidenskabeligt lys var dog ikke den eneste i perioden. Georg Brandes (1842-1927) indledte det moderne gennembrud i Danmark d. 3. november 1871 med den første i en række af forelæsninger over emnet ”Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur” hvor han kom med en række provokerende udsagn.¹⁰ Ifølge Brandes var Danmark og den danske litteratur 40 år bagud i forhold til resten af Europa hvor man for længst havde taget den naturalistiske og realistiske tankegang og stil til sig. Danmark, der stadig befandt sig i senromantikken, og den danske litteratur havde ikke været modtagelig for disse nye idéer. Dermed var ikke blot litteraturen men hele samfundet gået i stå, eftersom Brandes mente at litteraturen skulle drive udviklingen fremad.

Danskerne sad fast i deres drømmeverden, ligesom den litteratur de læste var ufarlig og provinsiel, og ikke beskæftigede sig med virkeligheden, men det romantiske og idealistiske. For at komme videre opfordrede den ateistiske Brandes til en ny litteratur som skulle sætte virkelighedens problemer under debat. Kravene til en god litteratur var således at forfatterne skulle konfrontere deres læsere med virkeligheden ved at skrive om ting som ægteskab, kønsroller, samfundsforhold og ikke mindst religion.

¹⁰ Fibiger og Lütken: s 195+197

Naturalismens indtræden

Brandes' forelæsninger indledte naturalismen i Danmark som have sit højdepunkt i 1870-90, men Darwin var med sin *Arternes Oprindelse* startskuddet til naturalismen da hans teorier fastslog at mennesket ikke var opstået på baggrund af noget guddommeligt, men gennem en udvikling der bygger på påvirkning fra arv og miljø. Naturalismen er præget af naturvidenskaben og udviklingslæren, og har som udgangspunkt en ateistisk holdning. Menneskesynet ændrede sig fra romantikkens idylliske og blankpolerede idealer, til at man så på mennesket som et biologisk væsen. Et væsen som er et produkt af, og hvis skæbne er bestemt af arv, miljø og ubevidste drifter, netop tanker som f.eks. den troende D. G. Monrad var skeptiske overfor. Den franske filosof Hippolyte Taines (1828-93), hos hvem blandt andet Georg Brandes har studeret filosofi, formulerede en sætning der rummede netop dette: "La race, le milieu et le moment", altså nationalitet, miljø og tidsånd.¹¹

Naturalismen satte sit tydelige præg på litteraturen. Idealet for den naturalistiske stil var en objektiv og præcis skildring af verden, ofte med en objektiv fortæller. Ordet natur i den forstand at det er menneskets natur og psyke der beskrives præcist. Af naturalistiske forfattere i Danmark i perioden kan man nævne Herman Bang, Henrik Pontoppidan, Henrik Ibsen, August Strindberg og J. P. Jacobsen.¹²

Jens Peter Jacobsen (1847-1885) var en af de mange der vækkedes af Brandes forelæsninger. Den unge Jacobsen fra Thisted var i København for at studere naturhistorie og befandt sig derfor i centrum for debatten om Darwins teorier. Jacobsen støder altså på Darwin første gang i den naturvidenskabelige sammenhæng, for først senere at få en litterær tilgang til hans teorier. Mens han færdiggør sit botanikstudium oversætter han Darwins *Arternes Oprindelse* som udkommer i 1872, og i den efterfølgende periode deltager han som før nævnt aktivt i debatten om Darwinismen og skriver mange artikler.¹³

¹¹ Berman, Hygum og Rasmussen: s 242

¹² Samme, s 242

¹³ Fibiger og Lütken: s 203

Niels Lyhne¹⁴

Den splittede Jacobsen

Jacobsen har altså som udgangspunkt et naturalistisk livssyn, stærkt præget af hans naturvidenskabelige baggrund. Dette afspejles i høj grad i hans værker, men han har også en symbolistisk-romantisk side, hvilket jeg vil komme ind på senere.

Romanen er på mange måder Jacobsens egen livshistorie. Man har fundet noter fra hans arbejde på en roman han dengang kaldte Atheisten som senere blev til Niels Lyhne. Romanens hovedperson Niels er ateist ligesom Jacobsen selv, da han har oplevet nogle svigt tidligt i hans liv der fik hans barnetro til at krakelere. Jacobsen lod romanen foregå en generation før hans samtid, i en tid hvor ateismen stadig var sjælden og uudviklet, hvorfor også Niels ikke formår at leve lykkeligt på ateismen.¹⁵

Helt fra barnsben er Niels splittet. Hans far er hårdtarbejdende og rationel mens hans mor er en drømmer der længes efter eventyr, på samme måde som Jacobsen selv er splittet mellem sin naturvidenskabelige baggrund og hans mere drømmende og romantiske side. Da han vokser op viser moderens påvirkning sig tydeligt. På sin fødegård sidder han og vennen Frithiof og drømmer sig væk ved at fortælle historier om eventyrlige og fjerne steder. Da han bliver ældre og forelsker sig for første gang er det i sin faster, den stærke og sensuelle Edele. Niels er i sine følelsers vold og lader sig styre af dem og sine drømme. Edele bliver senere syg og Niels' sidste flig af hans tro forsvinder da han ved hendes dødsleje beder for hendes liv, men hans bønner bliver ikke hørt og Edele dør. "Han havde ikke med sin Tro kunnet hente Miraklet ned fra dets Himmel, ingen Gud havde svaret paa hans raab"¹⁶. Gentagne gange bliver Niels stormende forelsket i stærke og erotiske kvinder, som bliver hans solide støtte i stedet for den Gud han ikke tror på.

Således er Niels et produkt af arv og miljø. Hans skæbne bestemmes af påvirkning fra en række bipersoner han møder i sit liv, som kommer og går. Det at en række tilfældige begivenheder i hans liv former hans person og hans liv er et stærkt naturalistisk træk, direkte sammenligneligt med evolutionsteorien hvor mennesket er opstået under påvirkning af tilfældigheder. Her er der bare det enkelte individ der er under påvirkning, og ikke hele menneskeheden.

¹⁴ Se bilag for resume

¹⁵ Fibiger: Niels Lyhne - en forfaldshistorie

¹⁶ Jacobsen: s 56

Naturalist eller romantiker?

Men romanen er ikke gennemført naturalistisk. Som før nævnt er Jacobsen ligesom Niels Lyhne splittet mellem det fornuftige, videnskaben og det ufornuftige, drømmeriet og følelserne. Der er flere tegn på den romantiske, ufornuftige side i *Niels Lyhne*. Et af romantikkens træk er den længsel der ligger i mennesket, længsel efter noget som kan være svært at sætte ord på. Niels har gennem det meste af sit liv denne længsel i sig, hvorfor han også drømmer så meget. Han går rundt uden klare mål med tilværelsen, og ved at han mangler noget. Han føler sig ensom og ved ikke hvor han er på vej hen. Hvis han bare havde ”et Livsmaals klare, faste Stjerne blinkende over sig, da er der ingen Nat saa ensom, at han helt er ene. Men Niels Lyhne havde ingen Stjerne”¹⁷.

Et andet romantisk træk er at finde i Jacobsen beskrivelser af naturen, hvor han gør brug af besjæling. Det er et virkemiddel der var meget udbredt under romantikken, hvor digterne tillagde naturen liv og sjæl. Det passede fint ind i romantikkens organismetanke hvor menneskene og naturen er forenet, og hvor Gud er i naturen og i os.¹⁸ F.eks. til naturens forårsfest der bliver ”ringet ind af Vintergjækkens hvide Klokker, jublende hilset af Crocusblomstens aarede Bæger” og hvor ”Pilene hejsede de gule Vimpler, og krusede Bregne og fløjelsblødt Mos hængte grønne Guirlander paa de nøgne Vingaardsmure”¹⁹. På den måde er Jacobsen på samme tid enormt aktuel med sin realisme og naturalisme, men samtidig peger hans værker både tilbage mod romantikken, og fremad mod symbolismen, en gren af romantikken der opstod som reaktion på naturalismens krav om objektivitet og realistiske virkelighedsgengivelse. Som en anden naturalistisk forfatter, Herman Bang, udtrykte det er Jacobsen ”midt i al sin Realisme en stor Romantiker”²⁰. Dermed er den forfatter som for mange er indbegrebet af naturalisme ikke helt gennemført i sin digtning.

Ateisternes udfordring

I lighed med Niels Lyhne fødtes Jacobsen på landet, flyttede til København for at studere og tilbage til sit fødested for at slå sig til ro. På trods af at formen ligner en klassisk hjemme-ude-hjemme dannelsesroman er der tydelige afvigelser. Niels' person bliver formet ude i den store verden, men først når han kommer hjem til rødderne finder han lykken i det simple og møder sin hustru, Gerda. Men endnu en gang slår realismen igennem i romanen, for Niels og Gerda får ikke lov at leve lykkeligt

¹⁷ Jacobsen: S 191

¹⁸ Fibiger og Lütken: s 484

¹⁹ Jacobsen: s 106

²⁰ Holk: Var Jacobsen naturalist? (se lit. liste)

til deres dages ende. Gerda er stærkt troende da hun møder Niels, men på grund af hendes store kærlighed og forgudelse af Niels lader hun sig overbevise om rigtigheden i ateismen, på trods af dens skyggesider: "... han skjulte heller ikke for hende, hvor knugende tung og trøstesløs Atheismens Sandhed i Sorgens Timer kunne blive at bære, i Sammenligning med hin lyse lykkelige Drøm om en himmelsk Fader som styrer og regerer"²¹. På trods af at hun længe lever tro mod den nye ateistiske idé slipper hun aldrig sin barnetro. Ved hendes dødsleje efter nogen tids sygdom begynder hun at tvivle på hvad Niels har lært hende, og tør ikke gå døden i møde alene, hvorefter de tilkalder en præst. Præstens prædiken får barnetroen til at vælte frem igen. "... hun var ikke hans mer, allerede nu, vingerne var begyndt at vokse, hun længtes kun imod sin Gud"²². Jacobsen skildrer i Niels Lyhne, som før nævnt, "førstegenerations-ateisternes" problemer, de "dårlige ateister" der endnu ikke formår at leve lykkeligt efter ateismens retningslinjer.²³

Derved har Jacobsen stillet problemet op. De folk der fået øjnene op for den nye ateistiske tankegang står overfor resten af verdens urokkelige tro, der har været hundredvis af år undervejs. Mennesket er fra naturen drømmere, mener Jacobsen, vi vil gerne kunne tro på at der findes noget guddommeligt og godt der passer på os alle. Det gør livet mindre skræmmende. Men Niels Lyhne er stædig og urokkelig, selv på dødslejet vil han hellere gennemgå en smertefuld og ensom død end at forråde sin (manglende) tro.

Perspektivering

Set i et større perspektiv har Darwin haft stor indflydelse på videnskaben som den er i dag. Hans teorier var måske ikke fuldkomne, men grundidéerne holder stadig.

Monrads brev viser også hvordan kirkens rolle har ændret sig gennem tiden. Før det moderne gennembrud havde kirken stor indflydelse på samfundet. Det var nærmest en selvfølge at man gik i kirke, og det passede også med romantikkens idéer om at Gud er overalt i naturen. Fra det moderne gennembrud og frem til nu er det blevet mere almindeligt at religion er noget man må aktivt vælge fra eller til.

Jacobsen havde en vigtig rolle i det moderne gennembrud. På Georg Brandes' opfordring satte han med sin litteratur problemerne under debat og havde derved stor indflydelse på hvordan litteraturen ændrede sig, en indflydelse der stadig kan ses i dag. Han var således med til at føre Danmark videre fra romantikken til det moderne gennembruds naturalisme.

²¹ Jacobsen: s 204

²² Jacobsen: s. 208

²³ Fibiger: Niels Lyhne - en forfaldshistorie (se lit. liste)

Konklusion

Niels Lyhne og Monrads brev repræsenterer to forskellige standpunkter i debatten om tro kontra videnskab. Jacobsen den nye, naturalistiske tankegang og Monrad den gamle og religiøse. I deres øjne kan tro og videnskab ikke forenes. De to var nogle af de mest fremtrædende personer i debatten. Jacobsen oversatte Darwin og skrev masser af artikler der forsvarede hans synspunkter, mens Monrad altid var klar med en kritik af den. Dog mødte Darwins teorier ikke megen modstand i Danmark, udover Monrads. I Monrads brev kommer det tydeligt til udtryk at han som en del af den gamle skole prøver med alle midler at undergrave Darwins teorier, men kun formår at fremstå gammeldags og uvidenskabelig i sin måde at argumentere.

Jacobsens *Niels Lyhne* er et eksempel på hvordan Darwins teorier havde indflydelse på litteraturen. Darwin slog fast at mennesket var skabt under påvirkning af arv og miljø, den naturalistiske tankegang, og det er netop hvad hovedpersonen Niels Lyhne er. Han bliver formet som menneske under påvirkning af en række tilfældige begivenheder i hans liv, nøjagtigt som mennesket blev skabt af arv, miljø og tilfældigheder. Således er naturalismen fællesnævneren. Det får den følge for Niels Lyhne at han lever et ateistisk liv, en af grundidéerne i naturalismen, men at det er et hårdt liv, ligesom Jacobsens eget. Jacobsen stiller problemet op og viser hvordan de første ateister havde det hårdt og var under konstant kritik fra den troende, og største, del af befolkningen. Så for Monrad og Jacobsen må man sige at de ikke mener at det er muligt at forene tro og videnskab, hvis man samtidig vil være tro mod sine principper.

Litteraturliste

Primær litteratur:

Jacobsen, J.P.: *Niels Lyhne*. J. P. Jacobsens samlede værker bind 2, Rosenkilde og Bagger 1973 (originaludgave udkom 1880)

Monrad, D.G.: *Et Par Bemærkninger om Darwinismen*. Nyt dansk Maanedsskrift, 3.bd., s. 228-236, 1872: <http://darwin-online.org.uk/content/frameset?viewtype=image&itemID=A383&pageseq=1>, besøgt d 19 maj 2011

Sekundær litteratur:

Bøger:

Berman, Jeanne; Hygum Jakobsen, Kamilla og Rasmussen, Henrik: *Gads litteraturlleksikon*. Gad, 2. udgave, 2005

Fibiger, Johannes og Lütken, Gerd: *Litteraturens veje*. Systime, 2. udgave, 2004-2007

Jacobsen, Jørn og Paldam, Conni: *De moderne gennembrud 1870-1914*. Systime, 2011

Jensen, Grethe og Scocozza, Benito: *Politikens etbinds Danmarkshistorie*. Politikens Forlag, 6. udgave, 2007

Internetsider:

Bjørn, Claus: *D. G. Monrad*. 1. februar 2009. Besøgt d 27. maj 2011, 10:34.

http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_1849-1945/Ditlev_Gothard_Monrad

Fibiger, Johannes: *Niels Lyhne - en forfaldshistorie*. 2003. Besøgt d 29. maj 2011 kl 19.22.

<https://skoda.emu.dk/skoda-cgi/forfatter/forfatterweb/oversigt/zjacobsen00/zjacobsen07>

Hjermitslev, Hans Henrik: *Ditlev Gerhard Monrad*. Besøgt d 27. maj 2011 kl 10.37.

<http://www.darwinarkivet.dk/arkivet/danske-reaktioner/biografier/monrad-ditlev-gerhard/>

Holk, Iben: *Var Jacobsen naturalist?* 15. november 2005. Besøgt d 29. maj 2011 kl 20.17. http://e-poke.dk/jacobsen_natur.asp#12el

Holk, Iben: *Naturalisme*. 15. november 2005. Besøgt d 29. maj 2011 kl 20.11. http://e-poke.dk/epoker_2.asp

Robson, Mike: *Bemærkninger til J. Fabricius Møller: "Teologiske reaktioner på darwinismen i Danmark 1860-1900"*. 15 januar 2001. Besøgt 31. maj 2011 kl 10.14. <http://www.historisktidsskrift.dk/Diskussion/15012001.html>